

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้รวบรวมแนวคิดและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดกรอบแนวคิด ตัวแปร ไว้ดังนี้

- 2.1 แนวคิดเกี่ยวกับสถานีนามัย
- 2.2 แนวคิดเกี่ยวกับบทบาท
- 2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการสิ่งแวดล้อม
- 2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับสถานีนามัย

สถานีนามัย

สถานีนามัย คือ หน่วยบริการสาธารณสุขที่อยู่ใกล้ชิดประชาชนมากที่สุด ตั้งอยู่ในตำบล เป็นหน่วยงานที่สามารถนำนโยบายของรัฐบาลนำไปสู่ภาคปฏิบัติ เพื่อให้เกิดประโยชน์เป็นรูปธรรมต่อประชาชนได้เป็นอย่างดี (สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข, 2535 : 1 – 2)

ลักษณะของสถานีนามัย

สถานีนามัยของกระทรวงสาธารณสุข ได้วิวัฒนาการทั้งทางด้านโครงสร้างและบริการประชาชน เพื่อปรับตัวให้เข้ากับสภาพเศรษฐกิจและสังคมรวมทั้งปัญหาสาธารณสุขที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ดังนั้นสถานีนามัยจึงแบ่งเป็น 2 ลักษณะ ตามโครงสร้างและระดับขีดความสามารถในการบริการประชาชน (สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข, 2535 : 1 – 2)

1. สถานีนามัยทั่วไป หมายถึง สถานีนามัยส่วนใหญ่ของประเทศและมีบทบาทและความรับผิดชอบตามที่กำหนดไว้รวมทั้งสิ้น 4 งาน อันได้แก่ การบริหารสาธารณสุขผสมผสาน การสนับสนุนสาธารณสุขมูลฐานและการพัฒนาชุมชน บริหารงานวิชาการและงานสุศึกษา ประชาสัมพันธ์ มีกรอบอัตรากำลังและอาคารบ้านพัก ตลอดจนครุภัณฑ์ตามที่กำหนด

2. สถานีนามัยขนาดใหญ่ หมายถึง สถานีนามัยที่พัฒนาขึ้นมาจากสถานีนามัยทั่วไป มีบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบตามที่กระทรวงสาธารณสุขกำหนด มีขีดความสามารถและมาตรฐานการปฏิบัติงานบางอย่างสูงกว่าสถานีนามัยทั่วไป เช่น งานบริการทันตกรรมขั้นพื้นฐาน นอกจากนี้ ยังต้องทำหน้าที่เป็นสถานีนามัยที่เลี้ยงสนับสนุนสถานีนามัยทั่วไป ทั้ง

ในด้านการบริการ การรับส่งต่อผู้ป่วย การบริหารและวิชาการ มีกรอบอัตรากำลังและอาคารสิ่งก่อสร้างตลอดจนครุภัณฑ์ตามที่กำหนดและมีเกณฑ์การคัดเลือก ดังนี้

- 1) เป็นสถานีนอนามัยที่เป็นศูนย์กลางของตำบลข้างเคียง หรือ
- 2) สถานีนอนามัยที่อยู่ในพื้นที่ทุรกันดารห่างไกล

หน้าที่และความรับผิดชอบของสถานีนอนามัย

สถานีนอนามัยมีหน้าที่และความรับผิดชอบ ดังต่อไปนี้

1. งานบริการสาธารณสุขผสมผสานแก่ประชาชนในพื้นที่รับผิดชอบ 5 ด้าน ดังนี้คือ

1.1 ด้านส่งเสริมสุขภาพ

- 1.1.1 การบริการอนามัยแม่และเด็ก
- 1.1.2 การบริการวางแผนครอบครัว
- 1.1.3 การดูแลเด็กวัยเรียนและเยาวชน
- 1.1.4 การดูแลสุขภาพบุคคลทั่วไป
- 1.1.5 การบริการทันตกรรมสาธารณสุข
- 1.1.6 การคุ้มครองผู้บริโภคด้านสาธารณสุข

1.2 ด้านรักษาพยาบาลฟื้นฟูสภาพและดูแลผู้ป่วยพิการ

การรักษาพยาบาลผู้ป่วยโรคต่าง ๆ ทั้งการรักษาพยาบาลและการส่งต่อ

1.3 ด้านควบคุมและป้องกันโรค

- 1.3.1 การควบคุมและป้องกันโรคติดต่อ
- 1.3.2 การควบคุมและป้องกันโรคไม่ติดต่อ
- 1.3.3 การอนามัยสิ่งแวดล้อม
- 1.3.4 ด้านอาชีวอนามัย

1.4 ด้านฟื้นฟูสภาพและดูแลผู้ป่วยพิการ

1.5 ด้านสนับสนุนบริการด้านอื่น ๆ

2. งานสนับสนุนการสาธารณสุขมูลฐานและการพัฒนาชุมชน

2.1 ด้านสนับสนุนการสาธารณสุขมูลฐาน

2.2 ด้านพัฒนาชุมชน วิจัยปัญหาชุมชน และประสานงานกับ 6 กระทรวงหลัก

ดำเนินการตามแผนและควบคุมกำกับงาน และประเมินผลความสำเร็จของงาน

3. งานบริหาร

3.1 ด้านบริหารงานทั่วไป

3.2 ด้านวางแผนและประเมินผล

3.3 ด้านประสานงานและประชาสัมพันธ์

4. งานวิชาการ

ด้านการวิจัยเบื้องต้น ให้สามารถวิเคราะห์สภาพปัญหาของสถานบริการและสภาวะสุขภาพของประชาชนในพื้นที่รับผิดชอบ ตลอดจนร่วมโครงการวิจัยต่างๆในพื้นที่รับผิดชอบ

จากการศึกษาขอบเขตหน้าที่ความรับผิดชอบของสถานีอนามัย พบว่ามีงานที่รับผิดชอบมากหลายงาน แต่จะมีงานที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมอยู่ 3 ด้าน

1. งานสนับสนุนการสาธารณสุขมูลฐานชุมชน

การสาธารณสุขมูลฐานชุมชน เป็นรูปแบบการจัดบริการสาธารณสุขระดับพื้นฐานโดยมุ่งเน้นให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการดำเนินงานด้วยตนเองทั้งระบบทั้งนี้เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย ในการพัฒนาศักยภาพของบุคคล ครอบครัว และชุมชน ให้สามารถแก้ไขปัญหาสาธารณสุขและปัญหาอื่น ๆ ในชุมชนได้ สามารถพึ่งตนเองได้และมีคุณภาพชีวิตที่ดี

จากหลักการดำเนินงานสาธารณสุขมูลฐานชุมชนดังกล่าว จะพบว่าเป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน กล่าวคือการเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานร่วมกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ ดังนั้นการเอางานด้านสิ่งแวดล้อมมาผสมผสานกับการดำเนินงานไปพร้อม ๆ กับงานสาธารณสุขมูลฐาน จึงนับว่าเป็นแนวทางที่ดีและน่าจะช่วยให้การป้องกันและแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชนมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

กิจกรรมในงานสนับสนุนการสาธารณสุขมูลฐานชุมชน ได้แก่ การให้ความรู้ อาสาสมัครสาธารณสุข เยาวชน ผู้นำชุมชน และประชาชนในชุมชน ให้มีความรู้ความตระหนักเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน

2. งานสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อม

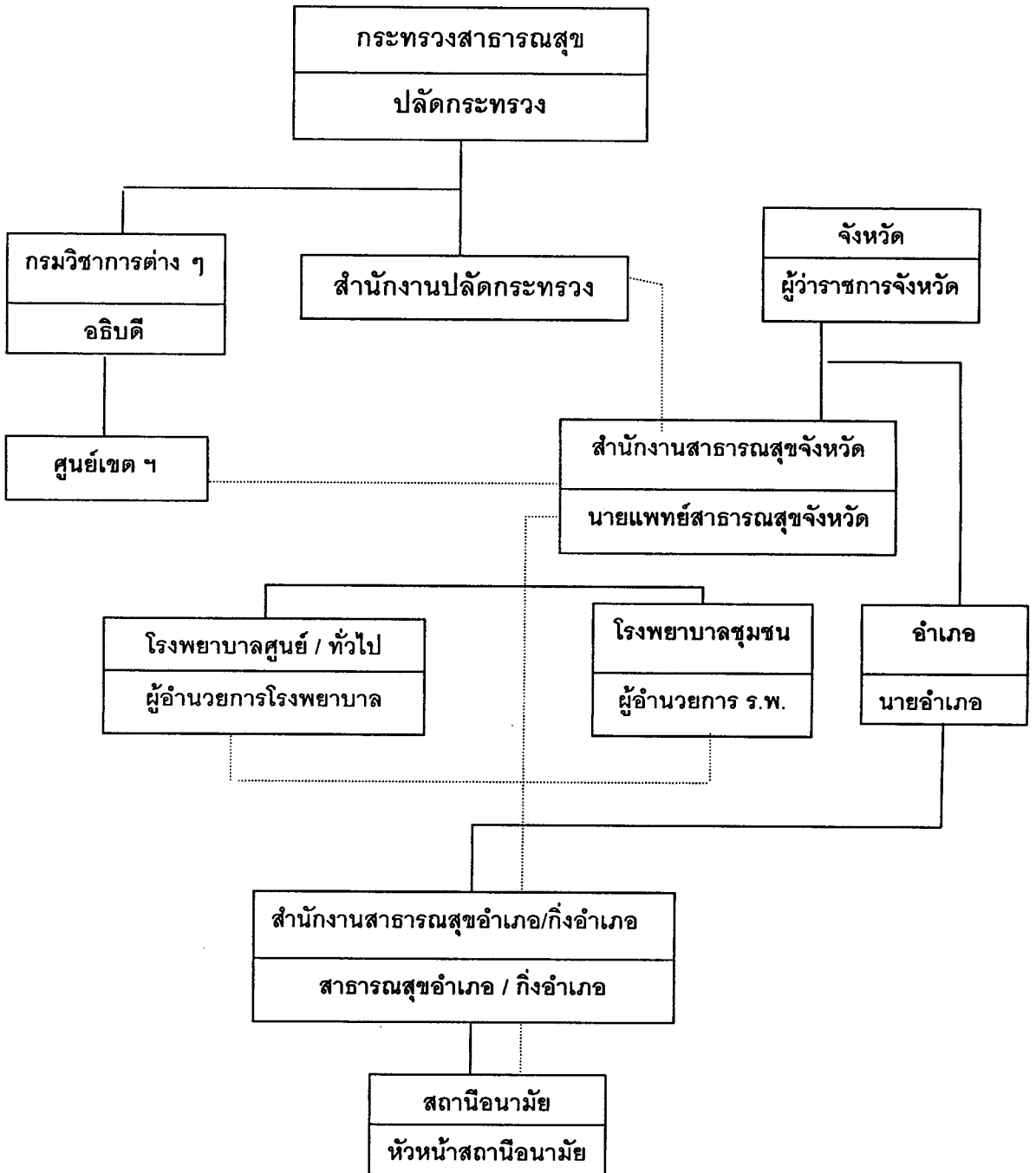
งานสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อม ตามบทบาทหน้าที่ของสถานีอนามัย คือ การส่งเสริมและให้บริการประชาชนในการปรับปรุงสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อมในพื้นที่รับผิดชอบ ในเรื่องการจัดหาน้ำสะอาด การกำจัดสิ่งปฏิกูล การกำจัดขยะมูลฝอย การกำจัดน้ำเสีย การสุขาภิบาลที่พักอาศัย และอาคารสถานที่ การควบคุมพาหะนำโรค การสุขาภิบาลอาหาร จะเห็นได้ว่า งานสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อมเป็นงานที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวมนุษย์โดยตรง โดยมีลักษณะของการจัดการสิ่งแวดล้อมให้เหมาะสมสำหรับการดำรงชีวิตของมนุษย์ เพื่อให้มนุษย์มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นทั้งร่างกายและจิตใจ

3. งานประสานงานเพื่อการพัฒนาชนบท

การพัฒนาชนบทเป็นวิธีการที่เหมาะสมวิธีหนึ่งในการยกระดับคุณภาพชีวิตและแก้ไขปัญหาต่างๆ ของชุมชน โดยเฉพาะปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้กลวิธีการพัฒนาชนบทจะยึดหลักการประสานงานและความร่วมมือระหว่างหน่วยงานของกระทรวงหลักของรัฐ ในรูปแบบของคณะทำงานสนับสนุนการปฏิบัติงานการพัฒนาชนบท โดยการสนับสนุนการปฏิบัติงานของสภาตำบลหรือองค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งในส่วนของกระทรวงสาธารณสุขนั้นจะมีเจ้าหน้าที่สาธารณสุขระดับตำบล คือ หัวหน้าสถานีอนามัย เป็นผู้ดำรงตำแหน่งในคณะกรรมการสภาตำบล เพื่อให้การดำเนินงานด้านสิ่งแวดล้อมในชุมชนของแต่ละกระทรวงมีความสอดคล้องและเป็นไปในทิศทางเดียวกัน กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม จึงกำหนดให้ผู้ที่ดำรงตำแหน่งในสภาตำบล มีหน้าที่ในการให้คำปรึกษาและร่วมกับคณะกรรมการสภาตำบล / คณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบล จัดทำแผนพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อมระดับตำบล รวมทั้งการดำเนินงานใดๆ เพื่อการสนับสนุนการพัฒนาสิ่งแวดล้อมของตำบล

การจัดส่วนราชการ

สถานีอนามัยเป็นหน่วยงานของกระทรวงสาธารณสุข ที่มีผู้บังคับบัญชาเบื้องต้น คือ สาธารณสุขอำเภอ แต่สาธารณสุขอำเภอจะอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของนายอำเภอ และมีนายแพทย์สาธารณสุขจังหวัดเป็นหัวหน้าสายการนิเทศงาน ดังแผนภูมิภาพ (อนามัยแห่งประเทศไทย, 2542 : 37)

————— สายบังคับบัญชา
 สายการนิเทศ / ประสานงาน

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับบทบาท

ความหมายบทบาท

กู๊ด (Good, 1973) กล่าวว่า บทบาท คือ แบบแผนของพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับหน้าที่ของแต่ละบุคคลและบทบาทดังกล่าวควรเป็นไปตามข้อตกลงที่มีต่อสังคมนั้น ๆ สุชา จันทรโสม และสุรางค์ จันทรโสม (2520 : 46) ได้อธิบายไว้ว่า บทบาทเป็นสิ่งที่บุคคลในสถานภาพต่าง ๆ พึงกระทำ คือ เมื่อสังคมกำหนดสิทธิและหน้าที่ให้ในสถานภาพใด บุคคลในสถานภาพนั้น ๆ จะต้องประพฤติหรือปฏิบัติตามหน้าที่ที่กำหนดไว้ ส่วนสุพัตรา สุภาพ (2534 : 30) ได้อธิบายว่า บทบาท คือ การปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ของสถานภาพ (ตำแหน่ง) เช่น มีตำแหน่งเป็นพ่อบาทบาทคือ ต้องเลี้ยงลูก เป็นครูบาทบาทคือ สั่งสอนอบรมนักเรียนให้ดี เป็นคนใช้บาทบาท คือ ปฏิบัติตามหมอสั่ง สำหรับงามพิศ สัตย์สงวน (2537 : 101) ได้อธิบายว่า บทบาท คือ พฤติกรรมที่คาดหวังสำหรับผู้ที่อยู่ในสถานภาพต่าง ๆ ว่าจะต้องปฏิบัติอย่างไร (Role Expectation) เป็นบทบาทที่คาดหวังโดยกลุ่มคนหรือสังคมเพื่อทำให้คู่สัมพันธ์มีการกระทำระหว่างกันทางสังคมได้

จากการศึกษาความหมายเกี่ยวกับบทบาท พอที่จะกล่าวโดยสรุปได้ว่า บทบาท หมายถึง พฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติตามหน้าที่หรือตามสถานภาพของแต่ละบุคคล ซึ่งเป็นไปตามความคาดหวังของบุคคลหรือสังคมนั้น ๆ

สมยศ นาวิกาน (2521 : 139 – 143) กล่าวว่า การรับรู้เกี่ยวกับบทบาทโดยองค์การที่เป็นทางการ (Formal Organization Perception of Role) เป็นการรับรู้ถูกต้องในบทบาทตำแหน่งหน้าที่ที่เป็นทางการของบุคคลใดบุคคลหนึ่งในองค์การ กล่าวคือ เป็นบทบาททั้งหมดที่ระบุไว้โดยองค์การ การรับรู้บทบาทว่าตนควรจะทำอย่างไรในองค์การย่อมจะมีผลต่อความมีประสิทธิภาพขององค์การนั้น ส่วนบรูม และเซอ์นิก (Broom and Selznick 1993 : 36) ได้กล่าวถึง บทบาทว่าประกอบด้วยลักษณะต่าง ๆ 3 ประการ คือ

1. บทบาทในอุดมคติหรือสิ่งที่สังคมกำหนดไว้ (The Socially Prescribed or Ideal Role) เป็นบทบาทอุดมคติที่มีการกำหนดสิทธิหน้าที่ตามตำแหน่งทางสังคมไว้

2. บทบาทที่ควรกระทำ (The Perceived Role) เป็นบทบาทที่แต่ละบุคคลเชื่อว่าควรกระทำตามตำแหน่งที่ได้รับ ซึ่งอาจจะไม่เหมือนบทบาทในอุดมคติหรืออาจจะแตกต่างกันในแต่ละบุคคล

3. บทบาทที่กระทำจริง (The Performed Role) เป็นบทบาทที่บุคคลได้กระทำได้รับ ซึ่งขึ้นอยู่กับความเชื่อ ความคาดหวัง และการรับรู้ของแต่ละบุคคล ตลอดจนความกดดันและโอกาสในแต่ละสังคมในระยะเวลาหนึ่ง ๆ และยังรวมถึงบุคลิกภาพและประสบการณ์ของแต่ละ

บุคคลด้วย

สงวนศรี วิรัชชัย (2537 : 23-24) กล่าวว่า ถ้าพิจารณาให้ลึกซึ่งจะพบบทบาทอยู่ 5 ลักษณะ คือ

1. บทบาทที่กำหนด หมายถึง บทบาทที่สังคม กลุ่ม หรือองค์การกำหนดไว้ว่าเป็นรูปแบบของพฤติกรรมประจำตำแหน่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคม กลุ่ม หรือองค์การนั้น ๆ
2. บทบาทที่ผู้อื่นคาดหวัง หมายถึง บทบาทหรือรูปแบบของพฤติกรรมที่ผู้ที่เกี่ยวข้องของคาดหวังว่าผู้อยู่ในตำแหน่งจะถือปฏิบัติ
3. บทบาทตามความคิดของผู้อยู่ในตำแหน่ง หมายถึง รูปแบบของพฤติกรรมที่บุคคลผู้ที่อยู่ในตำแหน่งคิด และเชื่อว่าเป็นบทบาทของตำแหน่งที่ตนดำรงอยู่
4. บทบาทที่ปฏิบัติจริง หมายถึง พฤติกรรมที่ผู้อยู่ในตำแหน่งได้ปฏิบัติหรือแสดงออกมาให้เห็น ซึ่งมักเป็นพฤติกรรมที่สอดคล้องกับบทบาทตามความคิดของผู้อยู่ในตำแหน่ง
5. บทบาทที่ผู้อื่นรับรู้ หมายถึง รูปแบบพฤติกรรมที่ผู้อื่นได้รับทราบเกี่ยวกับการปฏิบัติบทบาทของผู้ที่อยู่ในตำแหน่ง ซึ่งมักจะมีการเลือกรับรู้และรับรู้ที่ผิดไปจากความเป็นจริงได้

สำหรับการศึกษาวิจัยในครั้งนี้จะมุ่งศึกษา บทบาทที่ปฏิบัติจริงของหัวหน้าสถานีนอนามัยในการดำเนินกิจกรรมงานด้านการวางแผน การให้ความรู้และการประชาสัมพันธ์ การประสานงานกับหน่วยงานอื่นๆ ในการดำเนินงานการป้องกันและแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชน

ปัจจัยที่มีผลต่อการแสดงบทบาท

นักวิชาการได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการแสดงบทบาทไว้หลายประการ คือ อัลพอร์ท (อ้างถึงใน ฟาร์ุง มีอุดร, 2539 : 11-12) กล่าวว่า บุคคลจะแสดงพฤติกรรมในขณะที่ดำรงตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งขึ้นอยู่กับปัจจัย 4 ประการ คือ

1. บทบาทที่คาดหวังของบุคคลอื่นในสังคม (Role Expectation)
2. ความคาดหวังของตนเองว่ามีบทบาทเป็นอย่างไร (Role Conception) ซึ่งอาจจะสอดคล้องกับความคาดหวังของสังคมหรือไม่ก็ได้
3. ความสอดคล้องกันระหว่างบทบาทที่คาดหวังจากสังคมและความคาดหวัง ในบทบาทของตนเอง (Role Acceptance) ซึ่งจะทำให้บุคคลยอมรับบทบาทนั้นของตน
4. การปฏิบัติตามบทบาท (Role Performance) คือ การแสดงบทบาทตามสภาพความเป็นจริง (Actual Role) ซึ่งอาจแสดงบทบาทที่คาดหวัง ตามการรับรู้และเข้าใจตนเองตลอดจนการที่บุคคลแสดงบทบาทได้ดีเพียงใด ย่อมขึ้นอยู่กับกรยอมรับบทบาทนั้น ๆ ของบุคคลที่ครองตำแหน่งอยู่ หรือเนื่องมาจากความสอดคล้องของบทบาทตามความคาดหวังของสังคมและตามการรับรู้บทบาทของตนเอง

ไพบูลย์ ช่างเขียน (อ้างถึงใน สุนีย์ สุขสว่าง, 2540 : 15) กล่าวว่า การแสดงบทบาทของบุคคลจะแตกต่างกันไปตามลักษณะนิสัย ความรู้ ความสามารถ มุมเหตุจูงใจ การอบรม ฯลฯ ซึ่งมุมเหตุจูงใจนั้นอาจมาจากความสนใจส่วนตัว การได้รับข่าวสาร การฝึกอบรม หรือสถานการณ์ที่แวดล้อมบุคคลในขณะนั้น

ทัศนาศา บัญทอง (อ้างถึงใน สุนีย์ สุขสว่าง, 2540 : 15) ได้ให้แนวคิดในเรื่องการแสดงบทบาทของบุคคลตามตำแหน่ง หน้าที่ ว่าขึ้นอยู่กับปัจจัยที่สำคัญ 3 ประการคือ

1. ความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทที่ตนต้องแสดงหรือต้องปฏิบัติ
2. ประสบการณ์ของผู้ที่ต้องแสดงบทบาท
3. บุคลิกของผู้แสดงบทบาท

จากแนวคิดดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงเชื่อว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อบทบาทที่ปฏิบัติจริง ได้แก่ การรับรู้บทบาท ประสบการณ์ ความรู้และความเข้าใจในบทบาท

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการสิ่งแวดล้อม

เกษม จันทรแก้ว (2530) ได้ให้ความหมายว่า การจัดการสิ่งแวดล้อม หมายถึง ขบวนการดำเนินการอย่างเป็นระบบในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อสนองตอบความต้องการของมนุษย์โดยไม่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทั้งนี้เพื่อการมีใช้ตลอดไป

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ (2538) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การจัดการสิ่งแวดล้อม หมายถึง การพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อม ประชากรและเศรษฐกิจ อย่างเป็นระบบและเชื่อมโยง โดยมีเป้าหมายเพื่อการแสวงหาแนวทางและการปฏิบัติที่เหมาะสมต่อสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้จะต้องคำนึงถึงหลักการตอบสนองต่อความต้องการพื้นฐานของประชาชน ส่วน สุรินทร์ เศรษฐมานิต (อ้างถึงใน กนก จันทรทอง, 2541 : 99) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การจัดการสิ่งแวดล้อม หมายถึง การใช้การกระทำของมนุษย์ในการเปลี่ยนแปลงคุณภาพ สภาพแวดล้อมทางกายภาพของมนุษย์เอง อันได้แก่ คุณภาพอากาศ น้ำ และองค์ประกอบอื่น ๆ ของโลก และโจจันจจริย์ ด่านสวัสดิ์ (2541) ได้ให้ความหมายว่า การจัดการสิ่งแวดล้อม หมายถึง กิจกรรมหรือกระบวนการที่ดำเนินอย่างเป็นระบบเพื่อรักษาไว้ซึ่ง (คุณภาพ) สิ่งแวดล้อมที่ยอมรับกันได้ของ (กลุ่ม) คนในสังคม และ/หรือ เพื่อการปรับปรุง (คุณภาพ) สิ่งแวดล้อมที่เสื่อมโทรมลงไปให้กลับคืนสู่สภาพที่ยอมรับได้อีกครั้งหนึ่ง กิจกรรมหรือกระบวนการดังกล่าวอาจจะเป็นการศึกษาค้นคว้าหาคำตอบทางวิทยาศาสตร์ การนำเสนอหรือเลือกใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม การนำเสนอหรือเลือกใช้มาตรการทางเศรษฐกิจสังคมที่เหมาะสม ตลอดจนการเลือกใช้หลายแนวทาง

ร่วมกันภายใต้เงื่อนไขที่มีลักษณะเป็นพหุเกณฑ์ว่า กิจกรรมดังกล่าวจะต้องสามารถช่วยแก้ไขหรือลดผลกระทบหรือกลุ่มของปัญหาที่มีความจำเป็นในระบบสิ่งแวดล้อมที่พิจารณาได้

จากการศึกษาความหมายเกี่ยวกับการจัดการสิ่งแวดล้อม พอที่จะกล่าวโดยสรุป ได้ว่าการจัดการสิ่งแวดล้อม หมายถึง กระบวนการวางแผน หรือกิจกรรมในการใช้ทรัพยากร และสิ่งแวดล้อม เพื่อแก้ไขปัญหาหรือการป้องกันปัญหาอันเกิดกับสิ่งแวดล้อมหรือเพื่อสนองตอบความต้องการต่าง ๆ ของมนุษย์ โดยไม่มีผลกระทบต่อระบบของสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่

หลักการที่นำมาใช้ในการจัดการสิ่งแวดล้อม

หลักการที่สำคัญที่ควรยึดถือในการจัดการสิ่งแวดล้อมให้บรรลุเป้าหมายจะขึ้นอยู่กับหลักความจริงที่จะนำมาปฏิบัติดังต่อไปนี้ (สุรินทร์ เศรษฐมานิต, อ้างถึงใน กนก จันทร์ทอง, 2541 : 101)

1. สสารย่อมไม่สูญหายไปจากโลก แต่อาจเปลี่ยนจากรูปหนึ่งไปเป็นอีกรูปหนึ่งได้
2. สิ่งแวดล้อมเป็นแหล่งทรัพยากรและเป็นแหล่งรองรับของเสีย
3. สิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งที่มียราคา ไม่ว่าเราจะใช้สิ่งแวดล้อมในลักษณะใดก็ตาม
4. กฎของอุปสงค์และอุปทาน (Demand and Supply)

ขั้นตอนในการจัดการสิ่งแวดล้อม

ขั้นตอนในการจัดการสิ่งแวดล้อมคล้ายคลึงกับการจัดการในด้านอื่น ๆ ซึ่งมีขั้นตอนที่สำคัญดังนี้ (สุรินทร์ เศรษฐมานิต, อ้างถึงใน กนก จันทร์ทอง, 2541 : 102)

1. การศึกษาปัญหาและขอบเขต
2. การวิเคราะห์ขั้นตอนของการดำเนินการ
3. การเตรียมแผนงาน
4. การดำเนินการตามแผน
5. การประเมินผลและปรับปรุงการดำเนินการ

ปัจจัยส่งเสริมการจัดการสิ่งแวดล้อม

การจัดการสิ่งแวดล้อมให้บรรลุเป้าหมายได้นั้น จำเป็นต้องอาศัยปัจจัยต่าง ๆ มาสนับสนุนดังต่อไปนี้

1. กฎหมาย กฎหมายมีส่วนช่วยให้การดำเนินงานสะดวกขึ้น กฎหมายที่สำคัญได้แก่พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2535 ตลอดจนกฎหมายอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

2. การวางแผนสิ่งแวดล้อม เป็นการวางแผนเพื่อใช้เป็นแนวทางในการจัดการสิ่งแวดล้อม

ซึ่งปัจจุบันอยู่ในความรับผิดชอบของสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม

3. การวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม เป็นปัจจัยที่สำคัญในการตัดสินใจดำเนินการในโครงการพัฒนาต่าง ๆ ให้เป็นไปอย่างเหมาะสม

4. การกำหนดมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อใช้เป็นเกณฑ์ในการตรวจสอบเปรียบเทียบคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป

5. การสนับสนุนด้านงบประมาณ เป็นสิ่งสำคัญมากที่จะทำให้การจัดการสิ่งแวดล้อมมีประสิทธิภาพและเกิดความคล่องตัว

6. การประชาสัมพันธ์ด้านสิ่งแวดล้อม เป็นปัจจัยที่ช่วยทุ่นแรงการดำเนินงานจัดการสิ่งแวดล้อมได้ดี (กนก จันทรทอง, 2541 : 106)

การจัดการสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย

การจัดการสิ่งแวดล้อมของประเทศไทยกำหนดไว้อย่างชัดเจนในพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 โดยมีการวางแผนการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทั้งแผนระยะสั้น ระยะกลาง และระยะยาว ซึ่งจัดทำโดยรัฐมนตรีกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม โดยความเห็นชอบของคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ประกอบด้วย แผนงานและแนวทางการดำเนินงานในเรื่องดังต่อไปนี้

1. การจัดการคุณภาพอากาศ น้ำ และคุณภาพสิ่งแวดล้อมในเรื่องอื่น ๆ
2. การควบคุมมลพิษจากแหล่งกำเนิด
3. การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ทรัพยากรธรรมชาติ หรือสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม
4. การประมาณการเงินงบประมาณแผ่นดินและเงินกองทุนที่จำเป็น สำหรับดำเนินงานตามแผน

5. การจัดองค์กรและระเบียบการบริหารงานเพื่อเสริมสร้างความร่วมมือ ประสานงานระหว่างส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง และระหว่างส่วนราชการกับเอกชน รวมทั้งการกำหนดอัตรากำลัง พนักงานเจ้าหน้าที่ที่จำเป็นสำหรับดำเนินงานตามแผน

6. การตรากฎหมายและออกข้อบังคับ ข้อบัญญัติท้องถิ่น ระเบียบ คำสั่ง และประกาศ ที่จำเป็นสำหรับดำเนินงานตามแผน

7. การตรวจสอบ ติดตาม และวิเคราะห์คุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อประโยชน์ในการประเมินผลการดำเนินงานตามแผนและการบังคับใช้กฎหมายที่เกี่ยวข้อง (กนก จันทรทอง, 2541 : 102 - 103)

จากแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการสิ่งแวดล้อมข้างต้น ผู้วิจัยจึงเชื่อว่าบทบาทของสถานีอนามัยในการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนนั้น ต้องประกอบด้วยบทบาทในการวางแผนด้านสิ่งแวดล้อม

บทบาทในการให้ความรู้และการประชาสัมพันธ์เรื่องสิ่งแวดล้อม ตลอดจนบทบาทในการประสานงานกับหน่วยงานอื่นๆ ในเรื่องสิ่งแวดล้อม

2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ทัศนีย์ ศรีจันทร์ (2528) ได้ศึกษาวิจัยถึงอิทธิพลของปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงานของหัวหน้าสถานีอนามัยต่องานโภชนาการของสถานีอนามัย จังหวัดลำปาง ผลการวิจัยพบว่า ประสิทธิภาพในการทำงานของหัวหน้าสถานีอนามัยมีความสัมพันธ์ในทางลบกับคุณภาพงานโภชนาการ กล่าวคือ หัวหน้าสถานีอนามัยที่มีประสิทธิภาพในการทำงานมาก ทำงานมานานแล้วจะมีคุณภาพต่อการทำงานโภชนาการต่ำ ถ้าประสิทธิภาพในการทำงานน้อย ทำงานไม่นานจะมีคุณภาพงานสูง สถานภาพสมรสมีความสัมพันธ์กับผลงานโภชนาการของสถานีอนามัย กล่าวคือ สถานภาพสมรสที่เป็นโสดส่วนใหญ่จะมีปริมาณงานอยู่ในเกณฑ์ดี แต่ผู้ที่มีสถานภาพสมรสจะมีปริมาณงานอยู่ในเกณฑ์ดีมาก เนื่องจากผู้ที่มีสถานภาพสมรสมักจะพักอาศัยในสถานีอนามัยทำให้เวลาปฏิบัติงานได้ครอบคลุมเป้าหมายมากขึ้น

สุเมธ ทิพยชาติ (2533) ได้ศึกษาวิจัย การปฏิบัติงานและการรับรู้บทบาทการให้บริการสาธารณสุข ของเจ้าหน้าที่สาธารณสุขประจำสถานีอนามัยในจังหวัดพิษณุโลก โดยใช้แบบสอบถามเก็บรวบรวมข้อมูลจากเจ้าหน้าที่สาธารณสุขประจำสถานีอนามัยของจังหวัดพิษณุโลก จำนวน 225 คน พบว่า การรับรู้บทบาทเจ้าหน้าที่สาธารณสุขประจำสถานีอนามัยมีความสัมพันธ์กับผลการปฏิบัติงานด้านส่งเสริมสุขภาพและป้องกันโรค อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

ครองวุฒ ศรีนุ่น (2534) ได้ศึกษาวิจัยประสิทธิภาพการปฏิบัติงานสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อมของเจ้าหน้าที่สาธารณสุขตำบลในเขต 9 สามด้าน ได้แก่ งานจัดหาน้ำสะอาด งานสุขาภิบาลและงานฝึกอบรม โดยใช้แบบสอบถามเก็บรวบรวมข้อมูลจากเจ้าหน้าที่สาธารณสุขตำบลในเขต 9 จำนวน 229 คน พบว่า การปฏิบัติงานสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อมของเจ้าหน้าที่สาธารณสุขตำบลในเขต 9 มีประสิทธิภาพในระดับปานกลาง ตัวแปร เพศ ประสิทธิภาพอุดมการศึกษา ภูมิลำเนา ที่พักอาศัย และอาชีพของประชาชนที่แตกต่างกัน มีประสิทธิภาพการปฏิบัติงานทั้ง 3 ด้านไม่แตกต่างกัน สำหรับเจ้าหน้าที่สาธารณสุขตำบลที่มีอายุต่ำกว่า 35 ปี และเจ้าหน้าที่สาธารณสุขตำบลที่มีอายุ 35 ปีขึ้นไป มีความแตกต่างในการปฏิบัติงานจัดน้ำสะอาด เจ้าหน้าที่สาธารณสุขตำบลที่มีตำแหน่งต่ำกว่าระดับ 5 และเจ้าหน้าที่สาธารณสุขตำบลที่มีตำแหน่งระดับ 5 มีประสิทธิภาพการปฏิบัติงานแตกต่างกันทั้ง 3 ด้าน ปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงานสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อม ของเจ้าหน้าที่สาธารณสุขตำบลในเขต 9

เจ้าหน้าที่สาธารณสุขตำบลส่วนใหญ่มีความเห็นว่า ประชาชนขาดความรู้ ความเข้าใจไม่เห็นความสำคัญในเรื่องสุขภาพสิ่งแวดล้อม ขาดงบประมาณสนับสนุนจากรัฐ และขาดการจัดการที่ดี และมีข้อเสนอแนะว่าควรให้การศึกษาแก่ประชาชน ให้มีความรู้ ความเข้าใจ และเห็นความสำคัญในเรื่องสุขภาพสิ่งแวดล้อมให้มากขึ้น จัดงบประมาณสนับสนุนและประชาชนควรจัดกองทุนของหมู่บ้าน ด้วยการสนับสนุนและการจัดการบริหารของรัฐและรัฐต้องเร่งรัดพัฒนาตำบลโดยยกระดับการพัฒนาตำบลเป็นระดับก้าวหน้า ประสิทธิภาพในการพัฒนาสุขภาพสิ่งแวดล้อมจะดีขึ้นไปด้วย

ไพเราะ ไตรศิลาพันธ์ (2534) ได้ศึกษาวิจัยปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการปฏิบัติงานสุขภาพสิ่งแวดล้อมด้านปริมาณและคุณภาพงาน ของเจ้าหน้าที่สาธารณสุขในสถานีอนามัยของจังหวัดฉะเชิงเทรา โดยใช้แบบสอบถามและแบบรายงานผลการปฏิบัติงานเก็บรวบรวมข้อมูลจากเจ้าหน้าที่สาธารณสุขในสถานีอนามัยทุกคนในจังหวัดฉะเชิงเทรา จำนวน 208 คน พบว่าความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงานสุขภาพสิ่งแวดล้อมแยกได้ดังนี้

ด้านปริมาณงาน พบว่า ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับปริมาณงานสุขภาพสิ่งแวดล้อมอย่างน้อยสำคัญทางสถิติ คือ งบประมาณ ความพึงพอใจในงานรวมทุกด้าน การมีส่วนร่วมของชุมชน ในกองทุนสุขภาพ ฐานะทางเศรษฐกิจชุมชน และลักษณะการตั้งบ้านเรือนด้านการคมนาคม

ด้านคุณภาพงาน พบว่า ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับคุณภาพงานสุขภาพสิ่งแวดล้อมอย่างน้อยสำคัญทางสถิติ คือ อายุของเจ้าหน้าที่สาธารณสุขในสถานีอนามัย งบประมาณ และวัสดุอุปกรณ์ความพึงพอใจในงาน

ฟ้าอึ้ง โตะโยะ (2539) ได้ศึกษาวิจัยปัจจัยที่มีผลต่อการปฏิบัติงานกิจกรรมสุขภาพหลักของเจ้าหน้าที่สาธารณสุขตำบล กรณีศึกษาจังหวัด นราธิวาส ปัตตานี และสงขลา โดยใช้แบบสัมภาษณ์เก็บรวบรวมข้อมูล จากเจ้าหน้าที่สาธารณสุขตำบล จำนวน 34 คน และจากตัวแทนชุมชนหมู่ละ 3 คน จำนวน 34 หมู่ ผลการศึกษาค้นคว้าพบว่า ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับผลการปฏิบัติงานกิจกรรมสุขภาพหลักของเจ้าหน้าที่สาธารณสุขตำบล ได้แก่ ศาสนา การศึกษา ความพึงพอใจในงาน การมีน้ำสะอาดดื่มเพียงพอ การมีส่วนร่วมหลักสุขภาพ และศาสนาหลักของชุมชน ผลการวิจัยสรุปดังนี้

1. เจ้าหน้าที่สาธารณสุขตำบลที่นับถือศาสนาพุทธ มีผลการปฏิบัติงานกิจกรรมสุขภาพหลักอยู่ในระดับดีกว่า เจ้าหน้าที่สาธารณสุขตำบลที่นับถือศาสนาอิสลาม
2. เจ้าหน้าที่สาธารณสุขตำบลที่มีการศึกษาระดับประกาศนียบัตร มีผลการปฏิบัติงานกิจกรรมสุขภาพหลักอยู่ในระดับดีมากกว่า เจ้าหน้าที่สาธารณสุขตำบลที่มีการศึกษาระดับปริญญาตรี

3. เจ้าหน้าที่สาธารณสุขตำบลที่มีความพึงพอใจในงานระดับปานกลางหรือสูง มีผลการปฏิบัติงานกิจกรรมสุขภาพหลักอยู่ในระดับดีมากกว่า เจ้าหน้าที่สาธารณสุขตำบลที่มีความพึงพอใจในงานระดับต่ำ

4. หมู่บ้านที่มีน้ำสะอาดดื่มเพียงพอระดับสูง มีผลการปฏิบัติงานกิจกรรมสุขภาพหลักของเจ้าหน้าที่สาธารณสุขตำบลอยู่ในระดับดีมากกว่า หมู่บ้านที่มีน้ำสะอาดดื่มเพียงพอปานกลางหรือต่ำ

5. หมู่บ้านที่มีผู้สวมถุงหลักสุขภาพีบาลระดับต่ำหรือปานกลาง มีผลการปฏิบัติงานกิจกรรมสุขภาพหลักของเจ้าหน้าที่สาธารณสุขตำบลอยู่ในระดับดีมากกว่า หมู่บ้านที่มีผู้สวมถุงหลักสุขภาพีบาลระดับสูง

6. ชุมชนที่มีศาสนาพุทธเป็นศาสนาหลัก มีผลการปฏิบัติงานกิจกรรมสุขภาพหลักของเจ้าหน้าที่สาธารณสุขตำบลอยู่ในระดับดีมากกว่า ชุมชนที่มีศาสนาอิสลามเป็นศาสนาหลัก

ชวิทย์ จิรนิวัตานนท์ (2540) ได้ศึกษาวิจัยสภาพและการจัดการสุขภาพีบาลสิ่งแวดล้อมในชุมชนแออัดของเทศบาลนครหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือนหรือตัวแทนร่วมกับการสังเกต จำนวน 170 คน ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อสภาวะการจัดการสุขภาพีบาลสิ่งแวดล้อม คือ ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชุมชน การมีศูนย์บริการสาธารณสุขในชุมชน และจำนวนครั้งของการมีส่วนร่วมในกิจกรรมสุขภาพีบาลสิ่งแวดล้อม

สุนีย์ สุขสว่าง (2540) ได้ศึกษาวิจัยบทบาทของเจ้าหน้าที่สาธารณสุขระดับตำบลในการปฏิบัติงานด้านสิ่งแวดล้อม ศึกษาจังหวัดพิจิตร โดยใช้แบบสอบถามเก็บรวบรวมข้อมูลจากเจ้าหน้าที่สาธารณสุขระดับตำบล ในเขตจังหวัดพิจิตร จำนวน 276 คน จากการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อบทบาทที่ปฏิบัติจริงเรียงตามลำดับความสำคัญ คือ บทบาทที่คาดหวัง แรงจูงใจ และการรับรู้บทบาท โดยพบว่าบทบาทที่คาดหวังและแรงจูงใจมีอิทธิพลโดยตรงต่อบทบาทที่ปฏิบัติจริง และพบว่าแรงจูงใจและการรับรู้บทบาททำให้เกิดบทบาทโดยอ้อมต่อบทบาทที่ปฏิบัติจริง ส่วนปัจจัยส่วนบุคคลและปัจจัยทางสังคม ได้แก่ เพศ อายุ สาขาวิชาชีพ รายได้ การรับรู้ข่าวสารด้านสิ่งแวดล้อม ประสบการณ์ในการทำงานและความรู้ทางด้านสิ่งแวดล้อม มีความสัมพันธ์กับปัจจัยหลักคือการรับรู้บทบาทและแรงจูงใจ

เกรียงศักดิ์ หลิวจันทร์พัฒนา (2541) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของการปฏิบัติงานในสถานอนามัยสังกัด สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดสงขลา โดยใช้แบบสอบถามเก็บรวบรวมข้อมูลจากสถานอนามัยในจังหวัดสงขลา จำนวน 162 แห่ง พบว่า เพศของหัวหน้าสถานอนามัย เพศหญิงปฏิบัติงานได้ดีกว่าเพศชาย บ้านพักหัวหน้าสถานอนามัย พักในสถานอนามัย ได้

ผลงานดีกว่าพักข้างนอก ศาสนาที่ชาวบ้านนับถือ ชุมชนชาวพุทธได้ผลงานดีกว่าชุมชนอิสลาม ความร่วมมือของชาวบ้าน ชุมชนที่ให้ความร่วมมือกับสถานีอนามัย สร้างผลงานได้ดีกว่าชุมชนที่ให้ความร่วมมือน้อย

จากการทบทวนวรรณกรรมดังกล่าว อาจสรุปได้ว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อบทบาทสถานีอนามัย ต่อการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน มีปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อบทบาทสถานีอนามัย ดังนี้

ปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ ศาสนา ระดับการศึกษา ระยะเวลาที่รับราชการ สถานภาพสมรส

ปัจจัยจากสภาพแวดล้อมของชุมชน ได้แก่ ความร่วมมือของชุมชน ศาสนาหลักของชุมชน อาชีพหลักของชุมชน ระดับการศึกษาของชาวบ้านส่วนใหญ่ จำนวนประชากร หลังคาเรือน หมู่บ้าน

ปัจจัยอื่นๆ ได้แก่ ความรู้ในเรื่องสิ่งแวดล้อม ประสบการณ์เกี่ยวกับเรื่องสิ่งแวดล้อม การรับรู้ข่าวสารด้านสิ่งแวดล้อม การรับรู้บทบาทในงานด้านสิ่งแวดล้อม